

ทฤษฎีความรับผิดทางอาญาว่าด้วยเจตนา

๑. ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และความหมายของเจตนา

ในช่วงเวลาก่อนศตวรรษที่ ๑๒ นั้น ได้มีการวางกฎเกณฑ์ความรับผิดทางอาญาไว้ว่า บุคคลต้องรับผิดในความเสียหายที่เกิดจากการกระทำของตน โดยไม่ต้องมีการพิสูจน์ถึงสภาพจิตใจอันน่าตำหนิแต่ประการใด แต่ต่อมา เนื่องจากอิทธิพลของกฎหมายพระ (Canon Law) และกฎหมายโรมัน (Roman Law) ความเปลี่ยนแปลงได้เกิดขึ้นทีละน้อยโดยศาลในประเทศอังกฤษ ได้เริ่มให้มีการพิสูจน์องค์ประกอบของจิตใจที่เป็นความน่าตำหนิทางศีลธรรม ซึ่งเรียกว่า guilty mind ในความรับผิดตามกฎหมายคอมมอนลอว์ที่พัฒนาต่อมา จึงมีองค์ประกอบทางสภาพจิตใจอยู่เสมอ และเรียกกันโดยทั่วไปในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ว่า เมนส์เรีย (mens rea)¹

ส่วนในประเทศแถบภาคพื้นยุโรป ปรากฏว่ากฎหมายเยอรมันนิก ยุคโบราณ (ก่อนถึงยุคกลาง) เพิ่งเล็งเฉพาะความเสียหายภายนอก (external injury) และไม่สนใจต่อสภาพจิตใจในขณะกระทำ คือถือเป็นหลักกฎหมายในยุคนั้นว่า ไม่ว่าความเสียหายจะเกิดขึ้นโดยเจตนาหรือไม่ หรือโดยไตร่ตรองมาก่อนหรือไม่ ผู้กระทำจะต้องรับผิดเหมือนกันหมด กฎหมายที่ลงโทษฐานพยายามกระทำผิดจึงมีน้อยมากในสมัยนั้น^๒

¹J.C. Smith and Brian Hogan, Criminal Law 4th ed. (London Butterworths, 1978) p. 37.

²Carl Ludwig von Bar and Others, The Continental Legal History Series. Vol 6: (USA : Rothman Reprints, Inc. South Hackensack New Jersey, 1978) p. 68.

ส่วนเหตุผลที่กฎหมายในยุคโบราณไม่คำนึงถึงสภาพจิตใจในการพิจารณาความรับผิดทางอาญานั้น คงเป็นเพราะว่า

๑. จารีตประเพณีต่าง ๆ ได้พัฒนาไปสู่กฎหมาย ดังนั้นผู้กระทำผิดกฎหมายจึงถูกตีนิยามโดยปริยายว่า มีความน่าตำหนิในทางศีลธรรมอยู่ในตัว จิตใจของผู้กระทำผิดจะปรากฏออกมาเป็นคุณลักษณะของความผิดแต่ละฐาน ซึ่งถือว่าเป็นผลเสียต่อกองสังคม

๒. ในยุคนั้นความจำเป็นที่ต้องมีกฎหมายที่แน่นอนและง่ายแก่การบังคับใช้ อยู่เหนือกว่าความจำเป็นในการอำนวยความสะดวกในเนื้อหาที่สมบูรณ์แบบ ซึ่งการอำนวยความสะดวกที่สมบูรณ์แบบจริง ๆ ย่อมจะต้องบัญญัติกฎหมายเว้นช่องว่างไว้ให้เป็นดุลพินิจของศาลเพื่อพิจารณาลักษณะเฉพาะของแต่ละคดี ความพยายามที่จะพิจารณาลักษณะเฉพาะในยุคที่กฎหมายกำลังอยู่ในขั้นพัฒนานั้น ย่อมเป็นอันตรายแก่เสรีภาพส่วนบุคคลมากเพราะจะต้องให้อำนาจในการพิจารณาคดีแก่ศาลอย่างมาก

๑.๑ ความหมายของเจตนาในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์

ต่อไปจะกล่าวถึงความหมายของเจตนาในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ ซึ่งก่อนอื่นจะต้องพิจารณาดังโครงสร้างความรับผิดทางอาญาของระบบกฎหมายนี้ก่อน กล่าวคือ การลงโทษบุคคลในทางอาญาตามระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ จะต้องมีการพิสูจน์ให้ได้ว่า

๑. เหตุการณ์ต่าง ๆ (event) หรือสภาพข้อเท็จจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง (state of affairs) ซึ่งบัญญัติเป็นองค์ประกอบของฐานความผิดนั้นเกิดขึ้นจากการกระทำของจำเลย และ

๒. เหตุการณ์ (event) ตามข้อหนึ่งนั้นเกิดขึ้นในขณะที่มีสภาพจิตใจ (state of mind) อย่างใดอย่างหนึ่ง

กฎเกณฑ์ความรับผิดดังกล่าวนี้มาจากสุภาษิตกฎหมายว่า "actus non facit reum nisi mens sit rea" actus reus คือองค์ประกอบตามข้อหนึ่ง และองค์ประกอบข้อสอง เรียกโดยทั่วไปว่า mens rea

¹Ibid. p. 69.

เมนส์เรีย เป็นถ้อยคำทางเทคนิคที่สำคัญที่สุดคำหนึ่งในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ ซึ่งกำหนดขึ้นเพื่อประเมินคุณค่าการกระทำและความรับผิดชอบทางอาญาของบุคคล ภายใตุนั้นจึงเกี่ยวข้องกับทฤษฎีการลงโทษ ข้อแก้ตัว เรื่องโรคทางจิต การกระทำโดยประมาท และความรับผิดโดยเด็ดขาด (strict liability)

ปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่า ยังไม่มีผู้ใดสามารถให้ความหมายของเมนส์เรียซึ่งสามารถนำไปใช้กับความผิดอาญาทุกฐานได้^๑ แต่อธิบายได้เพียงว่า เมนส์เรียเป็นสภาพจิตใจอย่างหนึ่งซึ่งแสดงออกมาในรูปของการกระทำ (conducts) หรือความประพฤติ (behavior) อันขัดต่อกฎหมาย นักนิติศาสตร์ทั้งหลายจึงหลีกเลี่ยงที่จะให้คำจำกัดความของเมนส์เรีย เพราะเห็นว่าจะทำให้เกิดความยุ่งยากลำบาก เช่น มีการแปลกันว่า mens rea คือจิตใจอันชั่วร้าย (guilty mind) ซึ่งในบางกรณีไม่เป็นความจริง เพราะอาจมี mens rea ได้โดยที่ผู้กระทำไม่มีความรู้ผิดผิดใจในจิตใจเลยก็ได้ ตรงกันข้าม เขาอาจคิดว่ากระทำโดยตั้งใจหรือกระทำโดยถูกต้องตามกฎหมาย หรือมีสิทธิทำได้ก็ได้ นอกจากนี้ ปรากฏว่าในปัจจุบันมีความผิดทางอาญาใหม่ ๆ ออกมามากมายซึ่งไม่อาจแน่ใจว่าการกระทำ ความผิดดังกล่าวเป็นการขัดต่อศีลธรรมหรือไม่

อย่างไรก็ดี Glanville Williams ได้กล่าวว่า เมนส์เรีย หมายความว่า "เจตนาที่จะกระทำสิ่งที่ต้องห้าม (ไม่ว่าจะรู้หรือไม่ว่าสิ่งนั้นต้องห้าม มีให้กระทำ) หรือ (กล่าวโดยทั่วไป) มีความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง ในการกระทำ"^๒

^๑คดี Regina v. Tolson (23 Q.B.Div. 168) ผู้พิพากษา Stephen ได้แสดงความเห็นไว้เช่นนั้น

^๒Glanville Williams, Textbook of Criminal Law (London : Stevens and Son, 1978) p. 50.

ดังนั้น เมนส์เรียบจึงหมายถึงสภาพจิตใจสองอย่าง คือ เจตนา (intent) และประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง (recklessness) แต่อย่างไรก็ดี ผู้พิพากษาของศาลระบบคอมมอนลอว์เองก็ยังมีความเห็นแตกต่างกัน ในความหมายของคำทั้งสองนี้ ซึ่งนับเป็นเวลากว่า ๑๐๐๐ ปีแล้ว ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ก็ยังไม่มีความเห็นที่แน่ชัดของคำทั้งสองนี้

จากที่กล่าวข้างต้น จึงมีความเห็นกันโดยทั่วไปว่า เจตนา (intention) นั้นไม่สามารถให้คำจำกัดความที่น่าพอใจได้ และไม่จำเป็นที่จะต้องให้ความหมายของคำนี้ เพราะนักกฎหมายทุกคนยอมรับความหมายที่อยู่แล้ว แต่ปัญหาจะเกิดขึ้นในขั้นตอนการพิสูจน์เจตนา ซึ่งศาลต้องแสดงต่อคณะลูกขุนถึงความหมายของเจตนา และมักให้ความหมายกว้างเกินไป แต่ทางปฏิบัติในปัจจุบัน ก็ยังคงปล่อยให้โดยไม่ต้องมีคำนิยาม^๒

แต่เพื่อประโยชน์ในการศึกษาต่อไป จึงได้รวบรวมความหมายของเจตนา จากความเห็นของนักนิติศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า หมายความถึงความประสงค์ ต่อผลซึ่งคาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำ ไม่ว่าโอกาสที่จะเกิดผลนั้นจะมีมากน้อยเพียงใดก็ตาม (เช่นยิงคนซึ่งอยู่ห่างออกไป ๑ ไมล์) และในการนี้ยอมประสงค์ ต่อผลในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ดังนี้

I
Ibid., p.51

2
Ibid.

๑. เขาปรารถนาให้เกิดผลขึ้นโดยตรง หรือ
๒. เขารู้ว่าการกระทำของตนเป็นเงื่อนไขที่มาก่อนอันก่อให้เกิดผล
ที่ตนปรารถนา หรือ
๓. เขารู้อย่างแน่นอนว่าจะเกิดผลอันใดอันหนึ่งขึ้นจากการกระทำนั้น
แม้ว่าจะไม่ปรารถนาก็ตาม

เจตนาจะปรากฏออกมาในรูปถ้อยคำที่มีบัญญัติในกฎหมาย เช่น
intention, with intent to, with the purpose of, willfully เป็นต้น
ในกรณีที่มีความผิดที่ไม่ต้องการผล เช่น ความผิดฐานบุกรุก ความผิด
ฐานสมรสซ้อน นั้น เจตนาจะหมายถึง ความรู้สำนึก (conscious) หรือความตั้งใจ
(heedfull) ในการกระทำทั้งหลาย เช่น การพูด การเขียน หรืออิริยาบถต่าง ๆ
ซึ่งหมายความว่า ผู้กระทำรู้ตัวว่าเขากำลังทำอะไรอยู่ในขณะนั้น

ในกรณีที่เป็นการเคลื่อนไหวร่างกายโดยเจตนา นั้น หมายความว่า
การเคลื่อนไหวโดยตั้งใจ (will หรือ volition) หรือโดยมีจุดประสงค์
(purpose) หรือโดยรู้สำนึก (conscious) และจะต้องรู้ถึงข้อเท็จจริง
(circumstance) อันเป็นองค์ประกอบความผิดด้วย

ดังนั้น กล่าวโดยสรุป เจตนา (intention) จึงหมายความว่าถึง
ความปรารถนาผลของการกระทำและความรู้ถึงข้อเท็จจริงที่เกี่ยวข้องด้วย
นอกจากนี้ยังมีการยอมรับให้ขยายความหมายของเจตนาออกไปครอบคลุมถึงการเล็ง
เห็นผลที่แน่นอนอย่างยิ่ง (foresight of virtual certainty) โดยได้มีการ
ให้คำนิยามไว้ดังนี้

"บุคคลย่อมมีเจตนาต่อเหตุการณ์ (event) หนึ่ง ๆ เมื่อความประสงค์
ของเขาคือเพื่อที่จะก่อให้เกิดเหตุการณ์นั้นขึ้น และรวมทั้งในการที่ เขามีความ
สงสัยเลยว่าเหตุการณ์นั้นจะเป็นผลจากการกระทำของเขา"

๑.๒ ความหมายของเจตนาในระบบกฎหมายชิวิลลอว์

โครงสร้างความรับผิดชอบทางอาญาของระบบกฎหมายชิวิลลอว์ในปัจจุบัน บุคคลใดมีความรับผิดชอบทางอาญาหรือไม่นั้น ต้องพิจารณาดังส่วนประกอบ ๒ ส่วน ตามลำดับดังต่อไปนี้

- ส่วนประกอบทางรูปแบบ ได้แก่
 ๑. องค์ประกอบภายนอก และ
 ๒. องค์ประกอบภายใน
- ส่วนประกอบทางเนื้อหา ได้แก่
 ๑. ความผิด และ
 ๒. โทษ^๑

การพิจารณาความรับผิดชอบทางอาญาของบุคคลจะต้องพิจารณาส่วนประกอบทางรูปแบบก่อนเป็นอันดับแรก เมื่อปรากฏว่าส่วนประกอบทางรูปแบบไม่มีอยู่แล้วก็ไม่จำเป็นต้องพิจารณาต่อไปถึงส่วนประกอบอื่น ๆ ส่วนประกอบทางรูปแบบได้แก่

๑. องค์ประกอบภายนอก หมายความว่าถึง เนื้อหาของการกระทำที่มองเห็นภายนอก ซึ่งกฎหมายบัญญัติไว้เป็นความผิด และกำหนดโทษไว้
๒. องค์ประกอบภายใน หมายความว่าถึง จิตใจของผู้กระทำที่รู้ข้อเท็จจริงและประสงค์ต่อผล ซึ่งกฎหมายบัญญัติไว้ว่าต้องมีอยู่ควบคู่กับองค์ประกอบภายนอก องค์ประกอบภายในนี้ได้แก่เจตนาและมูลเหตุชักจูงใจ (ซึ่งในความผิดบางฐานบัญญัติไว้เป็นองค์ประกอบความผิด)

เมื่อพิจารณาว่าการกระทำเข้าองค์ประกอบทางรูปแบบแล้ว ขั้นตอนต่อไปจึงพิจารณาเนื้อหาของการกระทำนั้น กล่าวคือต้อง

^๑คดีที่ ณ นคร, กฎหมายอาญาภาคความผิด (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕) หน้า ๑.

๑. พิจารณาว่า มีเหตุที่ทำให้การกระทำนั้นชอบด้วยกฎหมายหรือไม่ หากผู้กระทำมีเหตุซึ่งสามารถกระทำได้โดยชอบแล้ว การกระทำนั้นก็ไม่ใช่ความผิด เหตุคังว่านี้ เช่น ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๖๘ มาตรา ๓๐๕ มาตรา ๓๒๘ และ มาตรา ๓๓๑ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา ๓๘๕ มาตรา ๓๘๗ และ มาตรา ๑๕๖๗ (๒) ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๗๘ เป็นต้น และ

๒. ต้องพิจารณาว่า การกระทำนั้นเป็นความชั่ว อันหมายถึงความ น่าคำหนิ (blameworthiness) หรือไม่ ความน่าคำหนินี้หมายถึง ความรู้สึก ผิดชอบของบุคคลที่สามารถละเว้นไม่กระทำผิดได้ แต่ยังคงขึ้นกระทำลงไป ย่อมถือได้ว่า มีความชั่วหรือความน่าคำหนิที่สมควรลงโทษได้ แต่ถ้าปรากฏว่าการกระทำนั้นไม่มีความชั่ว ผู้กระทำย่อมได้รับการยกเว้นโทษ เราอาจแบ่งเหตุที่ผู้กระทำไม่มีความชั่วได้ ๒ อย่าง คือ

๒.๑ ผู้กระทำไม่อยู่ในวิสัยที่จะสามารถควบคุมเจตน์จำนงได้ เช่น ความไม่สมบูรณ์ของจิตใจ ความไม่รู้เคียงสา (ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๖๕ และมาตรา ๗๒) เป็นต้น

๒.๒ ผู้กระทำสามารถควบคุมเจตน์จำนงได้ แต่ไม่สามารถทำ อย่างอื่นได้ นอกจากกระทำสิ่งที่กฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เช่น การกระทำด้วยความจำเป็น (ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๖๗) เป็นต้น

นอกจากพิจารณาถึงโครงสร้างความรับผิดชอบดังกล่าวแล้ว ยังต้องคำนึงถึง เจื่อนไซในการลงโทษอีก ๓ ประการ คือ ประการแรก เจื่อนไซในการลงโทษทาง ภาวะวิสัย หมายถึงข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการกระทำผิดโดยตรง และบัญญัติไว้ในกฎหมาย แต่ไม่จักอยู่ในข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบความผิดหรือ ข้อเท็จจริงอันเป็นความชั่ว ดังนั้นผู้กระทำจึงไม่ต้องรู้ถึงเจื่อนไซในการลงโทษทาง ภาวะวิสัย ก็อาจลงโทษได้ เช่น ข้อเท็จจริงที่ว่า "ในการปฏิบัติกิจการตามหน้าที่" ความประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๑๓๘ ประการที่สอง คือ เหตุยกเว้นโทษอันเป็น เหตุส่วนตัว เช่น ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๘๒ และประการที่สาม คือ เจื่อนไซ ให้อำนาจในการค้ำเนนคดี ได้แก่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๓๘

ในประเทศระบบกฎหมายซีวิลลอว์โดยมากไม่ได้บัญญัติความหมายของเจตนาไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในกฎหมาย เช่น ประเทศเยอรมัน ประเทศฝรั่งเศส เป็นต้น คงปล่อยให้ให้นักนิติศาสตร์และศาลตีความเอาเองเพื่อความวิวัฒนาการทางกฎหมายและความคล่องตัวในการใช้กฎหมาย เพราะเห็นกันว่า เจตนาเป็นองค์ประกอบในทางอัตวิสัย (subjective elements) ไม่สามารถบัญญัติความหมายเป็นลายลักษณ์อักษรโดยครบถ้วนสมบูรณ์ได้ และการบัญญัติความหมายไว้กลับจะทำให้ไม่มีวิวัฒนาการทางแนวความคิดในเรื่องนี้^๑ แต่ที่สำคัญในประมวลกฎหมายอาญาของเยอรมันฉบับปัจจุบันซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๑๙๗๕ มาตรา ๑๕ ใ้กว้างหลักกฎหมายไว้ว่า การกระทำโดยเจตนาเท่านั้นที่จะถูกลงโทษ ซึ่งเป็นหลักที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปในประเทศภาคพื้นยุโรปและประเทศในแถบเอเชียซึ่งใช้ระบบกฎหมายแบบซีวิลลอว์ เช่น ประเทศฝรั่งเศส ประเทศอิตาลี (มาตรา ๔๒ มาตรา ๕๕ มาตรา ๕๘) ประเทศโปแลนด์ (มาตรา ๑๗) ประเทศปอร์ตุเกส (มาตรา ๒๖)^๒ ประเทศจีน (มาตรา ๑๑)^๓ เป็นต้น

เมื่อวิเคราะห์แล้ว ความหมายในทางคำราว คำว่า เจตนาของประเทศในระบบซีวิลลอว์จะคล้าย ๆ กับความหมายตามที่มีบัญญัติไว้ในมาตรา ๕๕ แห่งประมวลกฎหมายอาญา กล่าวคือ หมายความว่าถึงการกระทำซึ่งผู้กระทำปรารถนา (desire) โดยซัดแจ้งในผลของการกระทำ หรือเห็นได้ว่าเป็นผลที่จำเป็นต้องเกิดขึ้น (แม้ว่าเขาจะไม่ปรารถนาก็ตาม) หรืออย่างน้อยเป็นผลที่อาจเกิดขึ้นจากการกระทำซึ่งผู้กระทำ

^๑ Emilo S. Benavince, "The Structure and Theory of the German Penal Code." The American Journal of Comparative Law. Vol. 24, Fall 1976, No. 4 (USA., 1976) p. 600.

^๒ โทแมน ภักดิ์ภิญโญ, กฎหมายอาญาเปรียบเทียบและอาชญาวิทยา. (ห้องสมุดคณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐) (อัครสำเนา) หน้า ๓๖.

^๓ สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ กระทรวงยุติธรรม. กฎหมายอาญาแห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน. แปลจากต้นฉบับภาษาจีนโดยนายสุทิน ปัทมราชวิเชียร, ๒๕๒๕ (อัครสำเนา).

ไม่โยกตีต่อผลนั้น °

ดังนั้น เจตนาจึงประกอบด้วย

๑. ส่วนรู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบความผิดซึ่งเป็นส่วนเนื้อหาที่เป็นบรรทัดฐาน (normative) ทั้งนี้ เพียงแต่เป็นความรู้โดยทั่ว ๆ ไป (dolus generalis) ไม่จำเป็นต้องรู้ถึงข้อเท็จจริงโดยเฉพาะเจาะจง เช่น เล็งปืนไปทางฝูงคน แล้วเหินยวไถยิง ผู้กระทำรู้เพียงว่าเป็นฝูงคนก็เพียงพอแล้ว ไม่ต้องรู้ถึงว่าเป็นนาย ก. หรือนาย ข. นอกจากนี้ผู้กระทำต้องรู้ในขณะที่กระทำ (dolus subsequens) มีใ้รู้ภายหลังการกระทำ

๒. ส่วนต้องการ โดดแก่

๒.๑ ต้องการโดยตรง (dolus directus) หมายถึงความประสงค์ต่อผลทุก ๆ อย่างที่ผู้กระทำคาดหมายไว้ว่าเป็นผลที่จำเป็นต้องเกิดขึ้นจากการกระทำของตน (...everything foreseen by the perpetrator as necessary consequence of his action.) ²

ผลซึ่งผู้กระทำต้องการโดยตรง มีข้อนำพิจารณาดังนี้

๑. ผลที่ผู้กระทำประสงค์อาจมีหลายอย่างในการกระทำครั้งเดียว ซึ่งแบ่งได้เป็นผลซึ่งเป็นความประสงค์ใหญ่และผลซึ่งเป็นความประสงค์รอง เช่น นาย ก. แทะนาย ข. ตาย ผลอันเป็นความประสงค์อันดับแรก คือความตายของนาย ข. และเสียของนาย ข. ซาก ถือเป็นความประสงค์อันดับรอง

¹ Horst Schroder, "Introduction." The American Series of Foreign Penal Codes., 4 The German Penal Code. Trans. by Gerhard O.W. Mueller and Thomas Buergethal. (London: Sweet & Maxwell, 1961) p. 7.

² K. Neumann, Manual of German Law. Vol. 2 (London: Her Majesty's Stationery Office, 1952) p. 78.

๒. ผลนั้นอาจเป็นเพียงการกระทำที่จะทำให้สำเร็จตามความมุ่งหมายก็ได้ เช่น แจ้งความเท็จ เป็นต้น หรือเป็นผลซึ่งเกิดจากการกระทำก็ได้ เช่น ความตาย ความบาดเจ็บ เป็นต้น

๓. แม้ว่าผลนั้นจะไม่มีทางบรรลุได้อย่างแน่แท้ แต่ถ้าผู้กระทำคิดว่า ผลนั้นจำเป็นต้องเกิดขึ้นจากการกระทำของตนแล้ว ย่อมถือว่า ผู้กระทำมีเจตนา โดยสมบูรณ์

๒.๒ ต้องการโดยอ้อม (dolus eventualis) หมายถึง การที่ผู้กระทำคาดหมายและตกลงใจที่จะเสี่ยงต่อการเกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ว่าจะมีผลอันจำเป็นต้องเกิดจากการกระทำของตนก็ตาม (.... the perpetrator has foreseen and decide to run the risk of some though not necessary consequence of his action.)¹

ความต้องการโดยอ้อมนี้ (ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๕๘ เรียกว่ากระทำโดยยอมเสี่ยงเห็นผล) มีข้อน่าพิจารณาดังนี้

๑. การเสี่ยงเห็นผลต้องพิจารณาโดยอาศัยบุคคลในฐานะและพฤติการณ์ เช่นเดียวกับผู้กระทำว่าโดยปกติจะเสี่ยงเห็นผลได้หรือไม่ คือนำระดับความคิดเห็นของคนในสภาพเช่นเดียวกับผู้กระทำมาวัด จะนำเอาวิญญูชนคนทั่วไปมาเป็นเกณฑ์พิจารณาไม่ได้ เช่น ผู้กระทำเป็นเด็กหรือเป็นคนปัญญาอ่อน ก็ต้องนำคนลักษณะเช่นนั้น มาพิจารณา

๒. ผู้กระทำต้องเสี่ยงเห็นผลได้อย่างแน่นอนตามความรู้สึกของจิตใจ (moral certainty) หรือตามความนึกคิดของบุคคลในฐานะเช่นนั้นจะเสี่ยงเห็นได้อย่างแน่นอน มีไม่เพียงเสี่ยงเห็นว่ามีความเป็นไปได้ที่ผลนั้นจะเกิดขึ้น^๒

¹ Ibid. p. 78.

^๒ จิตติ คิงส์ทีย์, คำอธิบายประมวลกฎหมายอาญา ภาค ๑, ตอนที่ ๑ พิมพ์ครั้งที่ ๗ ตอนที่ ๒ พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, ๒๕๒๕) หน้า ๑๘๗ - ๑๘๘.

๑.๓ ความหมายของเจตนาในประเทศไทย

กล่าวโดยทั่วไปการอธิบายความหมายและความเข้าใจในเรื่องเจตนาในประเทศไทย มีความแตกต่างกันเป็น ๒ ยุคสมัย คือยุคปฏิรูประบบการศาล เป็นต้นไปจนถึงยุคที่ประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญาแล้วอีกยุคหนึ่ง

ก. ยุคปฏิรูประบบการศาล

การปฏิรูประบบการศาลไทยเกิดขึ้นโดยผลของอิทธิพลทางการเมืองระหว่างประเทศในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการนี้ นักนิติศาสตร์หลายท่านได้เดินทางไปศึกษาวิชากฎหมายจากประเทศซึ่งเป็นระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ และนำแนวความคิดดังกล่าวมาเผยแพร่ในประเทศไทย ดังนั้นในระยะปฏิรูประบบการศาลนี้ การอธิบายความหมายของเจตนาจึงใช้แนวความคิดเรื่องเมนส์ เรียมาประกอบการอธิบาย เช่น ขุนหลวงพระโกรสีได้อธิบายเจตนาในความผิดฐานฆ่าคนตายโดยคิดไว้ก่อนว่าเป็นเรื่องกระทำโดยเจตนาซึ่งหมายความว่า "มีหัวใจที่ปราศจากความประพฤติกิเลสแก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และมุ่งน้อมไปฝ่ายเดียวที่จะกระทำความชั่วร้ายแก่ผู้อื่น"

ยิ่งกว่านั้น แม้ในระยะที่มีการประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗^{๒)} แล้ว นักนิติศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งมีแนวความคิดทางระบบกฎหมาย

^{๑)} ขุนหลวงพระโกรสี (เทียม). หลักกฎหมายอาญา ร.ศ. ๑๒๖ (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร) หน้า ๑๒๒ - ๑๒๓.

^{๒)} ประกาศใช้เมื่อ ๑ มิถุนายน ๒๔๕๑ การประกาศใช้กฎหมายฉบับนี้ นับเป็นการสวนทางกับแนวความคิดทางระบบกฎหมายในสมัยนั้น เพราะนักนิติศาสตร์ส่วนมากในสมัยนั้นมีแนวความคิดตามระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ แต่กฎหมายฉบับนี้ กลับเป็นกฎหมายตามระบบซีวิลลอว์ (ซึ่งมีลักษณะเป็นประมวลกฎหมาย) การอธิบายความหมายของเจตนาในกฎหมายฉบับนี้จึงใช้แนวความคิดของระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ในเรื่องเมนส์ เรีย

คอมมอนลอว์ก็ยังอธิบายความหมายของมาตรา ๔๓^๑ ของกฎหมายลักษณะอาญา^๒ ไปในแนวเม้นต์เรีย ทั้ง ๆ ที่กฎหมายฉบับนี้เป็นกฎหมายในระบบซีวิลลอว์ ตัวอย่างเช่น

กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ทรงอธิบายมาตรานี้ว่า "ต่อผู้ใดกระทำความผิดโดยเจตนาร้าย ผู้นั้นจึงควรรับอาญา ถ้าแลมันมิได้มีใจเจตนาร้าย ท่านว่าอย่าให้ลงอาญาแก่มันเลย...." (๒)

พระอินทปรีชา อธิบายเจตนาว่า คือ เจตนาอันควรรับอาญา (criminal intention) ซึ่งประกอบด้วย ๒ ประการ คือ

๑. ความตั้งใจในการกระทำสิ่งนั้น และ.
๒. มีจิตร้ายหรือทุจริต หรือมีความประสงค์จะฝ่าฝืนกฎหมาย และอธิบายต่อไปว่า แม้ในตัวเองจะมีใจกล้าโดยซัดเจเนว่าเจตนาดีหรือร้ายก็ค้องหมายความว่ามีลักษณะเป็นเจตนาร้ายหรือทุจริต หรือเจตนาฝ่าฝืนกฎหมาย^๓

^๑ มาตรา ๔๓ วรรคสอง "ที่ว่ากระทำโดยเจตนา นั้น ท่านอธิบายว่า บุคคลกระทำโดยตั้งใจและประสงค์ก่อผล หรืออาจจะแลเห็นผลแห่งการที่กระทำนั้นได้ อย่างนี้ชื่อว่า กระทำโดยเจตนา"

^๒ พระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์, โคกอาญา เล่ม ๑ (ฉบับหลวงกับฉบับเทียบ) ร.ศ. ๑๒๘. (พระนคร : โรงพิมพ์ศรีกรุง, ๒๔๖๗) หน้า ๔๓ - ๔๔.

^๓ พระอินทปรีชา (เขียน เลชะวณิช), คำอธิบายกฎหมายลักษณะอาญา. (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๘) หน้า ๖๓ - ๖๔. และพระยาอรรถการีย์นิพนธ์ในหนังสือกฎหมายอาญาพิสดารว่าด้วยความรับผิดของบุคคลในทางอาญา (๒๔๘๕) คำสอนชั้นปริญญาโท คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หน้า ๕๖ ก็อธิบายไปในทำนองเดียวกันนี้

พระยาอัศนีพิทักษ์ธรรมประคัลภ์ ได้อธิบายเจตนาในความรับผิดชอบ
รับของโจรว่า ถ้าผู้กระทำไม่มีความรู้สึกตัวว่าได้กระทำผิด ซึ่งเรียกว่า เมนสะเรีย
(mens rea) แล้ว เพียงแต่มีเจตนาเฉย ๆ ก็ยังไม่เป็นความผิด^๑

ส่วนในวงการศาลก็เช่นเดียวกัน ได้มีการวินิจฉัยคดีโดยอ้างหลัก
เจตนารายตามระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ เป็นข้ออธิบายเหตุผลความรับผิดชอบของบุคคล
เช่น

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๗๕๓/ร.ศ. ๑๒๗ เรื่องลักทรัพย์ ไม่เป็นความผิด
เพราะไม่มีเจตนาร้าย

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๔๔/ร.ศ. ๑๒๘ เรื่องลักทรัพย์ ข้อเท็จจริงปรากฏว่า
เป็นการล้อเล่นกัน ไม่เป็นความผิดเพราะไม่มีเจตนาร้าย

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๘๒๒/ร.ศ. ๑๒๘ ข้อเท็จจริงปรากฏว่า จำเลยแก่เลข
ในใบเสร็จ เพราะตนเองเขียนผิดพลาดไป คิดสันทัดว่าไม่ผิด เพราะไม่มีเจตนาร้าย

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๗๗๗/ร.ศ. ๑๓๑ สำคัญผิดในข้อเท็จจริง ถือว่า
ไม่มีเจตนาร้าย

จ. ยุคประมวลกฎหมายอาญา

ในยุคนี้^๒ จนถึงปัจจุบัน การเข้าใจความหมายของเจตนาในทางที่
ถูกต้องตามแนวความคิดของระบบกฎหมายซีวิลลอว์ เริ่มมีขึ้นเรื่อย ๆ โดยเริ่มต้นจาก
นักนิติศาสตร์หลายท่านซึ่งได้รับการศึกษาจากประเทศเยอรมันได้ทักท้วงการอธิบาย
ความหมายและการนำหลักเมนสะเรียมาใช้ในกฎหมายไทย และได้อธิบายหลักความ
รับผิดชอบในเรื่องเจตนาตรงตามแนวความคิดของระบบกฎหมายซีวิลลอว์ นักนิติศาสตร์

^๑ พระยาอัศนีพิทักษ์ธรรมประคัลภ์, คำอธิบายกฎหมายอาญา (พ.ศ. ๒๔๗๕)
(ม.ป.ท.), หน้า ๘๒ - ๘๓.

^๒ ประมวลกฎหมายอาญาใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๐๐
เป็นต้นไป (ตามมาตรา ๓ แห่งพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายอาญา พ.ศ. ๒๔๘๕).

เหล่านี้ เช่น นายหยุด แสงอุทัย^๑ นายจิตติ คิงส์กิตติ^๒ นายสมศักดิ์ สิงห์พันธุ์^๓ และนายคณิต ฃ นคร^๔ เป็นต้น

ส่วนในวงการศาล คำพิพากษาของศาลโดยส่วนมากได้อธิบายหลักความรับผิดชอบทางอาญาในเรื่องเจตนาโดยถูกต้องตามแนวความคิดของระบบกฎหมายซีวิลลอว์เช่นเดียวกัน แต่ในคำพิพากษาฎีกาบางฉบับ ด้วยความเคารพต่อศาล คล้ายกับว่าศาลได้นำหลักเรื่องเมเนส์ เรียมาแก้ปัญหาในคดีเพื่อให้ผลแห่งคดีเกิดความยุติธรรมในสายตาประชาชน ทั้งที่อาจอ้างโครงสร้างความรับผิดชอบทางอาญาระบบกฎหมายซีวิลลอว์ได้ เช่น

คำพิพากษาฎีกาที่ ๑๔๔๖/๒๕๐๐ ศาลได้ตัดสินว่า กิ่งไม้ของโจทก์รุกล้ำเข้าไปเหนือที่ดินของจำเลย จำเลยต้องบอกกล่าวก่อนจึงจะตัดได้ การที่จำเลยตัดโดยไม่บอกกล่าวก่อนจะผิดอาญาหรือไม่ ต้องพิจารณาเจตนาของจำเลยอีกชั้นหนึ่ง การที่จำเลยเพียงแต่ป้องกันสิทธิในทรัพย์สินตามที่กฎหมายอนุญาตให้ทำได้ แต่มิได้ปฏิบัติการโดยครบถ้วนตามเงื่อนไขที่กฎหมายวางไว้ ยังไม่เป็นเจตนากระทำผิดทางอาญา

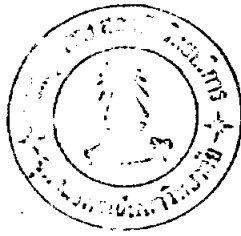
เห็นว่าเรื่องนี้จำเลยมีเจตนาในการกระทำแล้ว และจะอ้างสิทธิ์

^๑ หยุด แสงอุทัย, คำอธิบายกฎหมายอาญา ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๑) หน้า ๗๓ - ๗๔.

^๒ จิตติ คิงส์กิตติ, คำอธิบายประมวลกฎหมายอาญา ภาค ๑ ตอนที่ ๑,๒ หน้า ๑๕๒ - ๑๕๔.

^๓ สมศักดิ์ สิงห์พันธุ์, คำอธิบายกฎหมายอาญา เล่ม ๔ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๑) หน้า ๒๑.

^๔ คณิต ฃ นคร, กฎหมายอาญาภาคความผิด. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๕) หน้า ๑.

ป้องกันความมาตรา ๓๘๗ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่ไม่ได้วาง
เพราะจำเลยมิได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขในมาตราดังกล่าว การกระทำของจำเลย
จึงควรเป็นความผิดฐานทำให้เสียหาย

คำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๑๑๖๘/๒๕๑๘ และ ๖๕๗/๒๕๑๘ ข้อเท็จจริง
คล้ายกันว่าจำเลยเป็นคนกลางติดต่อกับทรัพย์ที่ถูกลักไปให้ผู้เสียหาย โดยผู้เสียหาย
ร้องขอให้ทำเช่นนั้น ศาลตัดสินว่ายังถือไม่ได้ว่าจำเลยมีเจตนากระทำความผิดฐานรับ
ของโจรตามประมวลกฎหมายอาญา มาตรา ๓๕๗

เห็นว่า เรื่องนี้หากพิจารณาตามหลักกฎหมายในเรื่องรับของโจรตาม
ประมวลกฎหมายอาญาแล้วอาจปฏิเสธความรับผิดได้ตั้งแต่ในชั้นขององค์ประกอบ
กล่าวคือการรับไว้ในกรณีดังกล่าวมิใช่การรับไว้ในความหมายของการรับของโจร
เพราะมิใช่การรับไว้เพื่อส่งผ่านทรัพย์สินไปยังบุคคลอื่น แต่เป็นการรับไว้เพื่อคืนแก่
เจ้าของเท่ากับปฏิเสธในเรื่ององค์ประกอบโดยไม่ต้องอาศัยหลักเม็นส์เรียแต่อย่างใด

๒. เปรียบเทียบความหมายของเจตนาในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์และซีวิลลอว์

จากที่กล่าวมาแล้วในส่วนที่ ๑ จะเห็นว่าแนวความคิดในเรื่องโครงสร้าง
ความรับผิดทางอาญาของระบบกฎหมายคอมมอนลอว์และซีวิลลอว์ต่างกันอย่างมาก
ในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์นั้น โครงสร้างความรับผิดทางอาญาแบ่งเป็น ๒ ส่วน
คือ ส่วนของการกระทำ (actus reus) และส่วนของสภาพจิตใจ (mens rea)
ส่วนในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ ใ้แยกเกณฑ์พิจารณาออกเป็น ๒ ส่วนเช่นกัน
แต่ประกอบด้วยส่วนประกอบทางรูปแบบ (องค์ประกอบภายนอกและองค์ประกอบภายใน)
และส่วนประกอบทางเนื้อหา (ผู้กระทำมีอำนาจกระทำได้โดยชอบ และความน่าตำหนิ
หรือความชั่ว)

๑) แต่ถาขอเท็จจริงปรากฏว่าจำเลยร่วมรู้เห็นเป็นใจกับคนร้าย
และมีใจกระตือรือร้นผู้เสียหายร้องขอให้จำเลยช่วยโจรทรัพย์ให้แล้ว จำเลยย่อมมีความผิด
(ดูคำพิพากษาศาลฎีกาที่ ๒๓๘๘/๒๕๑๘ และ ๘๐๓/๒๕๒๑)

อย่างไรก็ตาม อาจสรุปได้โดยทั่วไปว่า เจตนา (intention) ในส่วนของสภาพจิตใจ (mens rea) ตามระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ มีความหมายตรงกับเจตนา (intention) ซึ่งเป็นองค์ประกอบภายในตามระบบกฎหมายซีวิลลอว์ เพราะความหมายของเจตนาตามระบบกฎหมายทั้งสองนั้นส่วนมากมิได้มีคำนิยามไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในตัวบทกฎหมาย แต่นักนิติศาสตร์ทั้งหลายของระบบกฎหมายทั้งสองต่างลงความเห็นตรงกันในแง่ที่ว่า เจตนาที่มีความหมายถึงความรู้ข้อเท็จจริงอันเป็นองค์ประกอบความผิด และขณะเดียวกันมีความประสงค์ต่อผลหรือเล็งเห็นผลว่าอาจเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน^๑ .

จะเห็นได้ว่า ในระบบกฎหมายทั้งสอง แนวความคิดในเรื่องเจตนาได้ถูกตีความขยายออกไปให้ครอบคลุมถึงผลแทรกซ้อนที่อาจเกิดขึ้นได้ (probable side-effects) จากการกระทำโดยเจตนาด้วย^๒ โดยเหตุนี้จึงมีปัญหาเกิดขึ้นเกี่ยวข้องกับความหมายของประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง (recklessness) ซึ่งในระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ แนวความคิดเรื่องประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง ถือเป็นส่วนหนึ่งของเมนส์เรีย (mens rea) นอกเหนือจากเจตนา^๓ ปัญหาจึงเกิดตามมาว่า ประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรงมีความหมายแตกต่างกันอย่างไรกับเจตนาโดยอ้อมหรือโดยเล็งเห็นผล (dolus eventualis) จากความหมายดังกล่าวแล้วในส่วนที่ ๑ เราอาจพิจารณาได้ดังนี้

^๑ ซึ่งในส่วนเจตนาเล็งเห็นผลนี้ ดังได้กล่าวแล้วว่า ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ เรียกว่า dolus eventualis แต่ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ได้รวมอยู่ในความหมายของเจตนา (intention)

^๒ George P. Fletcher, Rethinking Criminal Law. (USA.: Little, Brown and Company, (1978) p. 443.

^๓ นักนิติศาสตร์เยอรมันเรียก recklessness ว่า conscious negligence.

๑. เจตนา (intention) และประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง (recklessness) นั้น มีความหมายเหมือนกันในแง่ที่ว่า ผู้กระทำย่อมรู้ว่าการกระทำของตน อาจก่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้น

๒. ความแตกต่างของความหมายต่อผู้ผลของการกระทำ คือ ผลแทรกซ้อนที่อาจเกิดขึ้นได้ (probable side-effects) นั้น ผู้กระทำคิดว่ามีใช้สิ่งที่จะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน (not very probable) แล้ว ก็เป็นความประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง (recklessness) แต่ถ้าผู้กระทำคิดว่าผลนั้นอาจเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอนตามความรู้สึกของตน (moral certainty) แล้ว ก็เป็นเจตนาโดยเล็งเห็นผล

ตัวอย่าง เช่น นักโทษคนหนึ่งในระหว่างหลบหนี ใต้ระเบิดกำแพง เรือจ๋า และเป็นเหตุให้ยามคนหนึ่งซึ่งรักษาการณ์อยู่บริเวณกำแพงนั้นถึงแก่ความตาย เพราะแรงระเบิด จะเห็นว่าเจตนาของนักโทษคนนั้น คือประสงค์ทำลายกำแพง เพื่อหลบหนี แต่ผลแทรกซ้อน (side-effect) ที่เกิดขึ้น คือ ความตายของยาม (ซึ่งนักโทษมิได้ประสงค์) ถ้านักโทษคนนั้นเห็นว่ามียามอยู่บริเวณนั้น ก็ย่อมรู้ได้ว่า อาจทำให้ยามคนนั้นตายได้อย่างแน่แท้ ดังนั้น จึงถือว่่านักโทษคนนั้นมีเจตนาฆ่ายามคนนั้น แต่ปรากฏว่่านักโทษคนนั้นไม่เห็นว่ามียามอยู่บริเวณนั้น แต่อาจรู้ได้ว่า ตามธรรมเนียมย่อมจะมียามประจำอยู่ เช่นนี้ เป็นประมาทเลินเล่ออย่างร้ายแรง

สรุป

ในบทที่ ๑ ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นการอธิบายความหมายของเจตนา ในระบบกฎหมายใหญ่ในโลก ๒ ระบบคือ คอมมอนลอว์และซิวิลลอว์ ตลอดจน ความหมายที่เข้าใจกันในประเทศไทย พร้อมกับเปรียบเทียบความหมายของเจตนา ในระบบกฎหมายทั้งสอง เพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นพื้นฐาน ในฉนวนกล่าวถึงวิธีพิจารณาเจตนาในบทที่ ๒ ต่อไป